

Inhoud

Voor alle codeswitchers	9
Voorwoord	11
Disclaimer	17
1. Wat is codeswitching en hoe herken je een codeswitcher?	18
Waar ik vandaan kom en welke rol dat speelt bij codeswitchen	18
Een eerste verkenning van codeswitchen	24
De verschijningsvormen	27
<i>Het begint met taal</i>	
<i>Sociale interactie</i>	
<i>Je afkomst neem je overal mee</i>	
Een kwaliteit die niet altijd over rozen gaat	33
De codeswitching-schelp: een model	36
2. De groei van een codeswitcher	40
De voor- en nadelen van codeswitchen	40
Leren over jezelf om verder te komen	44
De groeiringen	47
<i>Groeiring 1: Aanpassen of afstemmen</i>	
<i>Groeiring 2: Omarm jezelf</i>	
<i>Groeiring 3: Integreer je kennis en ervaring</i>	
Hoe je als leidinggevende een codeswitcher ondersteunt	61

De verticale lijnen in de schelp: wat kun jij doen om te groeien?	62
<i>Lijn 1: Ken jouw kracht als codeswitcher</i>	
<i>Lijn 2: Zoek een goede spiegel</i>	
<i>Lijn 3: Zet je maskers af</i>	
<i>Lijn 4: Ontspan!</i>	
<i>Lijn 5: Deel je mening</i>	
<i>Lijn 6. Vraag hulp</i>	
<i>Lijn 7: Etaleer je skills</i>	
<i>Lijn 8: Ga het veld op en geniet!</i>	
3. Codeswitchen in de praktijk	74
Echt verbinden met anderen om grote maatschappelijke vraagstukken op te lossen	74
Van boerderij tot bajas	75
Code-fluïditeit als grondhouding	79
Zo leer je jezelf een code-fluïde houding aan	80
1. Een open houding	
2. Nieuwsgierigheid	
3. In de spanning blijven	
Code-diversiteit: andersdenkenden om je heen verzamelen	87
Hoe je code-diversiteit bevordert	89
1. Deep Democracy	
2. Stakeholdermanagement en coalitievorming	
3. Het kampvuurgesprek	
Over paradoxaal werken	95
Naar 'en' in plaats van 'of'	98
Het 'En-model': paradoxaal werken in de praktijk	101
Een breed palet	106

4. Groei en praktijk van codeswitchen verbonden	108
Het mes en de bevrijding	108
Paradoxaal situatie	109
Alles samengebracht	110
<i>Ruimte</i>	
<i>Meerstemmigheid</i>	
<i>Heelheid</i>	
<i>De parel van ontmoeting</i>	
5. Wat leiders kunnen doen	119
De kunst van diep horen en openhartig spreken	120
De bestuurder als bruggenbouwer	126
Paradijsvogels werven	131
Epiloog	135
Dankwoord	138
Vragen voor reflectie en actie	140
De negen belangrijkste misvattingen over codeswitchen	143
Het schelpmodel samengevat	147
Noten en bronnen	151

Wat is codeswitching en hoe herken je een codeswitcher?

Waar ik vandaan kom en welke rol dat speelt bij codeswitchen

De vraag waar ik vandaan kom is de ingewikkeldste die mensen me kunnen stellen. Want die vraag kan ik niet eenduidig beantwoorden.

Maar het antwoord is wel van belang. Malcolm Gladwell koppelde in zijn boek *Outliers*, in het Nederlands vertaald als *Uitblinkers*, succes niet aan een hoog IQ of bijzonder talent, maar vooral aan de uitzonderlijke ervaringen die mensen hebben meegemaakt en hun cultuur en afkomst.⁴ Je achtergrond, het nest waar je uit komt, bepaalt voor een belangrijk deel je levensloop. Voor mij geldt dat waar ik vandaan kom, bepalend is geweest voor mijn ontwikkeling als codeswitcher.

Hoe mijn ouders elkaar hebben leren kennen, weet ik niet. Ook niet waarom ze in een klein gehucht op het eiland Tholen neerstreken waar voornamelijk strenggelovige protestanten leefden. Ik weet wel dat ze in 1975 zijn getrouwd omdat ik op komst was. Mijn vader was toen 43 en mijn moeder 20. Het huwelijk hield geen stand. Toen ik tweeëneenhalf was, werd de echtscheiding uitgesproken en ik werd aan mijn vader toegewezen. Hij wist de mensen in zijn omgeving uitermate goed te mobiliseren om zijn kant van het verhaal te steunen, van wijkagent tot bankdi-

recteur. Het gevolg was dat mijn moeder het nakijken had bij de Raad voor de Kinderbescherming en de rechter. Zij mocht mij iedere donderdag van 9.00 uur tot 18.00 uur bezoeken.

Die bezoeksregeling is twee keer volgens afspraak uitgevoerd. Mijn moeder is regelmatig tevergeefs met de bus van Oosterhout naar Zeeland gereisd. Soms was een bevriende kennis bereid met haar op en neer te rijden. Ze trof regelmatig niemand thuis aan omdat mijn vader me dan mee op pad had genomen. Of hij verzoonde een smoes dat ik ziek was en dat het niet in mijn belang was dat ze langskwam. Ook weet ik dat hij haar bedreigde of liet bedreigen. Ik vermoed dat ze het op enig moment heeft opgegeven. Ze is kort daarna een nieuw leven gestart met een andere man en kinderen.

Op jonge leeftijd switchte ik dus van een traditioneel gezin naar alleen bij mijn vader horen. Het maakte dat ik geen ondergrond had, geen hechte oorsprong. Je kunt het benaderen als trauma en ja, het heeft sporen nagelaten. Ik heb ervan geleerd dat mensen soms keuzes maken die weliswaar over hén gaan, maar die ook jou beïnvloeden. Keuzes die het uiterste van je vragen. Want als kind ben je loyaal aan je ouders en heb je weinig te kiezen. In dit geval moest ik met ze meeswitchen. Het maakte me in ieder geval flexibel. En al was ik nog jong, ik was ook toen al nieuwsgierig naar al wat op mijn pad kwam.

Mijn vader probeerde er op zijn manier wat van te maken. Door een ongeluk op de vaart was hij afgekeurd en kreeg hij een uitkering. Om dat inkomen 'zwart' aan te vullen was hij Duitse herders gaan trainen, ook voor de politie. En hij verkocht hondenvoer. Spullen aan de man brengen voor een zacht prijsje kon hij goed. Ondertussen verdiende hij nog wat bij met de verkoop van zelfgevangen vis. Mijn vader is nooit gestopt met zijn zeemansbestaan. Het verlangen naar vrijheid, de wens om zelf zijn leven en regels te bepalen: dat kon hij niet meer veranderen.

Hij had een oppas voor mij nodig en zo kwam Lizette in mijn leven. Mijn vader had haar leren kennen via kennissen op een camping. Ze kreeg aanvankelijk te horen dat mijn moeder doodziek was, waardoor mijn vader regelmatig van huis was om er voor haar te zijn. Pas laat, toen ze inmiddels een relatie met mijn vader had, zou ze ontdekken dat die ziekte een leugen van mijn vader was.

Met mijn stiefmoeder kreeg ik er een surrogaatfamilie bij: opa Toon en oma Mien boerden op het Rucphense platteland. Van een eenvoudige boerderij met de koeien nog bijna in de woonkamer, waren ze opgeklommen naar een flinke vrijstaande bungalow met aparte onderkomens voor de koeien, schapen en varkens op hun grond. Lizettes ouders werden mijn grootouders. Ik speelde in de weekenden met de honden en de katten op het erf, de lucht stinkend van de gier die net was uitgereden. We aten verse boerenkool waar de rupsen op je bord soms nog uitkropen omdat hij niet goed was uitgespoeld. Op zondag stapte ik achter in de auto en ging ik mee naar de katholieke kerk in Wouw, want daar kon de pastoor volgens mijn oma beter preken dan in Rucphen. Die kerk was in de winter altijd vrieskoud. Dan zat ik strak tussen hen in op de houten bank. Ze hadden altijd dezelfde plaats, waar ze de pastoor van opzij zagen in de zijbeuk van de kerk. Met mijn ooms, de broers van Lizette, speelde ik want ze waren nog relatief jong. Het was soms alsof ik een nakomertje in het gezin van opa en oma was.

Zo vond ik, in een omgeving en religie waar ik eigenlijk niet echt thuishoorde, toch een warm gezin. Het lukte goed om me aan te passen door weinig te zeggen en gewoon te doen wat er gevraagd werd. Ik werd dan ook getypeerd als een lief, gemakkelijk meisje. In een belangrijk opzicht werkte deze omgeving therapeutisch voor me. Het buiten zijn en daar mijn eigen gang kunnen gaan, het spelen met de dieren en ergens bij horen waren ervaringen die ik nodig had om me weer geborgen te voelen.

Het werkt nog steeds door in mijn leven, omdat ik de natuur opzoek als ik energie nodig heb of tot rust wil komen en mijn gedachten wil ordenen. Daarnaast merk ik dat het voor mijn werk regelmatig behulpzaam is om het gedachtegoed van verschillende christelijke stromingen ervaren te hebben, ondanks dat ik zelf niet bij een kerk ben aangesloten. Het betekent dat ik redelijk goed kan inschatten wat het belang is voor een ander als daarover gesproken wordt. Nog altijd ben ik nieuwsgierig naar de manier waarop mensen hun geloof beleven, of het nu het christendom, de islam, het boeddhisme, jodendom of ietsisme is. Ik praat er graag met mensen over want het geeft me nieuwe invalshoeken op mijn eigen vraagstukken, zonder dat ik de urgentie voel om het volledige gedachtegoed over te nemen. Natuurlijk kun je je collega's er beter niet al te plompverloren naar vragen. Maar als je erover begint op een geschikt moment, zonder oordeel of vooringenomenheid, zal het vaak ervaren worden als warme belangstelling. Het zal je verbazen welke interessante invalshoeken en vernieuwde contacten je oprechte nieuwsgierigheid oplevert.

Mijn vader bleek geen lieverdje te zijn. Toen ik acht jaar was kreeg hij vanwege een opiumdelict en belastingfraude een paar jaar onderdak bij de staat. Al vroeg zag ik hoe een huis van bewaring, en later de gevangenis, er vanbinnen uitzag. De woensdagmiddagen werden regelmatig besteed aan zijn bezoek, terwijl mijn stiefmoeder Lizette zo goed en zo kwaad als het ging schipperde tussen haar werk in de zorg, mij, mijn vader en haar ouders bij wie we een poosje mochten wonen. Hij kwam onder voorwaarden vrij toen ik elf jaar was. Vervolgens zette hij zijn leefpatroon weer voort en strandde de relatie met mijn stiefmoeder. Ik moest weer bij mijn vader blijven. Dat zou tot mijn achttiende jaar duren. Een dag na mijn verjaardag ben ik uit huis gegaan.

Later, toen ik volwassen was, vertelde Lizette me dat een maatschappelijk werkster haar in vertrouwen had meegedeeld dat hij vroeger tbs had gekregen. Die veroordeling op mijn negende was dus niet zijn eerste. Ook zelf heb ik nog wel eens onderzoek gedaan en via een politieagent kreeg ik een lijstje van zijn vergrijpen van de laatste twintig jaar. Het feit dat het een lijstje was, vond ik op zich al onthutsend.

Dat hij na een scheiding het ouderlijk gezag had gekregen over mij, tot twee keer toe, betekende wat mij betreft ook dat de overheidsinstanties ver af stonden van de werkelijkheid. Een miniem zaadje was geplant om mijn ervaringskennis in te zetten. Maar niet als kind van een gedetineerde: mijn interesse was veel breder.

Door mijn studie Nederlands recht met specialisatie milieurecht ben ik heen gesjeesd. Ik had geen tijd en geld voor uitstapjes of extra jaren studeren. De basisbeurs was volstrekt onvoldoende en naar de aanvullende beurs, die mijn vader eigenlijk moest betalen, kon ik fluiten. Vier jaar lang droeg ik dezelfde kleding, kopieerde ik studieboeken en werkte ik met oude wettenbundels. Ik was zeer doelgericht, kon precies uit de woorden van de docenten halen waar ze wel en geen belang aan hechtten als het aankwam op de lesstof. Ik werd specialist in het tussen de regels door luisteren.

Tijdens mijn opleiding en toen ik begon te werken wist ik me vaak geen houding te geven. Mijn koffertje met bul erin voelde leeg. Ik had geen mensen in mijn omgeving die hadden gestudeerd, geen voorbeelden waaraan ik me kon relateren. Als je van huis uit niet hebt meegekregen hoe je moet onderhandelen, of wie je op welke manier moet benaderen om een ingang te vinden in een bedrijf, kun je nog zoveel talent hebben, maar je zult meestal onderaan moeten beginnen, zo stellen diverse onderzoeken waar Malcolm Gladwell in *Outliers* naar verwijst.

‘In the end, only one thing mattered: family background’⁵. De regels van het maatschappelijk spel in de hogere regionen heb je niet kunnen afkijken. Ook dit heb ik zelf ervaren; ik startte bij een gemeente in schaal 7, en ambtenaren die de verdeling van schalen kennen, begrijpen dan wat ik bedoel. Voor de meeste universitair afgestudeerden van nu zou dit onacceptabel zijn.

Door van anderen af te kijken en ze na te bootsen, door trainingen en coaching te volgen en mentorschappen aan te gaan, kon ik me ontwikkelen. Ik ervaaarde dat ik een rijker mens werd in de loop van de jaren. Niet alleen financieel, maar vooral intrinsiek.

Rond mijn veertigste belandde ik in een crisis op het werk. De zorg voor een tweeling, van wie een dochter een hersenbeschadiging had, was moeilijk te combineren met mijn leidinggevende rol. Ik werd opzijgeschoven en daardoor kwam een oud gevoel bovendrijven: het gevoel er niet te mogen zijn dat ik had ervaren in mijn jeugd.

Het was pijnlijk, maar achteraf bezien een prachtige aanleiding om er via diepgaander zelfonderzoek achter te komen dat de ervaringen uit de contexten waar ik uit voortkom goud waard zijn. Nu weet ik: ik kan hoge bergen beklimmen en door diepe dalen gaan. Ik kan er alleen voor staan, vanuit die positie zeggen wat gezegd moet worden en daarmee vooruitgang realiseren. Ik blijf koel als ik voor hete vuren sta, hoef stiltes niet direct op te vullen met woorden en blijf nieuwsgierig naar de drijfveren van anderen: waar komen ze hun bed voor uit, welke keuzen zijn voor hen van belang, wat kunnen we bij elkaar brengen en wat niet?

En ik ben niet de enige die dit kan. In de afgelopen jaren, in vele gesprekken, interviews en praktijkervaringen, is me duidelijk geworden dat het typische eigenschappen van codeswitchers zijn. Daarom vind ik het belangrijk dat dit boek er is. Ik hoop

dat het iedereen helpt om, vanuit diens eigen achtergrond en positie, de kracht van codeswitchers aan te boren. Of je nu zelf codeswitcher bent of leidinggevende van codeswitchers: in een onstuimige wereld van complexe vraagstukken zijn deze kwaliteiten hard nodig.

Een eerste verkenning van codeswitchen

Voor dit boek heb ik interviews gehouden met mensen met verschillende achtergronden. Ik maakte in mijn omgeving bekend dat ik mijn veronderstellingen over het bewegen tussen verschillende contexten wilde toetsen bij anderen en plaatste daarnaast een oproep op LinkedIn over mijn aanstaande boek die ik als volgt afslot: ‘Ben jij of ken jij een codeswitcher, iemand die zijn eigen milieu is ontstegen of met liefde nog steeds omarmt en tegelijkertijd succesvol is geworden in zijn werk? Dan kom ik graag met je in contact.’

Op de oproep reageerde een grote, zeer diverse groep mensen. In dit boek tref je in kaders sprekende fragmenten uit deze interviews aan.

Een deel van de codeswitchers die ik sprak, bevindt zich tussen twee of meer culturen. Het zijn bijvoorbeeld mensen die zijn opgegroeid met een rijke Marokkaanse of Turkse cultuur vol van mystiek en verhalen, maar waar ingetogenheid en je aanpassen aan de normen in de Nederlandse cultuur ook een rol spelen. Of mijn twee stiefzusjes die in Suriname geboren zijn en de Hollandse nuchterheid combineren met hun warme, pittige roots.

Daarnaast zijn er mensen die tussen sociale klassen zijn gaan bewegen. Vaak omhoog, naar een ‘betere’ klasse, maar ze voelen zich nog verbonden met de lagere arbeidersklasse. Armoede, in aanraking zijn gekomen met justitie, op straat leven en uitkeringen hangen daarmee samen. Een enkeling blijft bewegen tussen